



BALKANLARDA KOMİTACILIK VE ÇETECİLİK: II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ MECLİS-İ MEBUSAN OTURUMLARINDA YAPILAN TARTIŞMALAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Mehmet ÇANLI*

Geliş Tarihi: Eylül, 2017

Kabul Tarihi: Kasım, 2017

Öz

19. Yüzyılda Balkanlarda ortaya çıkan komitacılık ve çetecilik hareketleri, millet ve mezhepsel nedenlerinden dolayı bölgedeki çatışmaları artırmıştır. Bu çatışmalar, II. Meşrutiyetin ilanı ile bir süre durmuştur. Bu süre içerisinde Meclis'te çözüm öneri ve yolları tartışılmıştır. Bu tartışmalara gayrimüslim milletvekillerinin önerileri ve kendi aralarındaki kavgaları damgasını vurmuştur. Meclise sunulan önerilere, dönemin Dâhiliye Nazırı, cevap vermiştir. Bununla birlikte, bölgenin Müslim ve Gayrimüslim milletvekilleri, olaylar hakkında Meclisi bilgilendirmişlerdir.

Ele aldığımız bu konu, meclis zabıt cerideleri ve diğer kaynaklardan faydalanarak ortaya konulmuştur. II. Meşrutiyetin ilanından sonra oluşan özgürlük ortamında mecliste, üç oturumda tartışılmıştır. Bu oturumlarda konu ve uygulanan politikalar, uzun uzadıya tartışılmış ve çözüm önerileri değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Balkanlar, Meclis-i Mebusan, komitacılık, çetecilik, siyasi af, Bulgarlar, Rumlar, Sırpalar, Ulahlar, İttihatçılar.

KOMITAJ AND GANGS IN BALKANIA: AN EVALUATION ON THE ARGUMENTS MADE IN THE 11. CONSTITUTIONAL PERIOD ASSEMBLY AND SOLUTION PROPOSALS

Abstract

The komitaj and gangs in the Balkanians in the 19. Century increased the fights in that region because of national and denominationl reasons. These fights stopped for a certain period after the 11. Constitution was declared. Solution proposals and their ways were discussed in the National Assembly in that period. The non-muslim congressmen's proposals and their arguments among themselves were very striking. The Minister of internal affairs answered the proposal made to the assembly at that time. The muslim and non-muslim congressmen of that region also informed the assembly about the events in the region.

This issue has been researched by evaluating the official reports of the assembly and by other sources. After the declaration of the 11. Constitution this issue was discussed in three sessions in a free environment. The issue and the politics applied were discussed thoroughly and the solution proposals were evaluated in these sessions.

Keywords: Balkanians, Mebusan Assemby, komitaj, gangs, political amnesty, Bulgarians, Greeks, Sirbians, Ulahs, Unionists.

* Prof. Dr.; Hitit Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, mehmetcanli@hitit.edu.tr.

Giriş

19 ve 20. yüzyılın başlarında Balkanlar'da komitacılık ve çetecilik hareketleri, etnik yapının farklılığından, mezhepsel farklılıklardan ve ekonomik nedenlerden dolayı ortaya çıkmıştır. Milli çıkarları doğrultusunda hareket eden bu gruplar, zamanla harekete geçmişlerdir. Komita ve çetelerin, devlete karşı sosyal ve ekonomik başkaldırının yanında, siyasi ya da bağımsızlık hareketi şeklinde ortaya çıktığı görülmektedir.¹ Gizli olarak kurulan bu komitalar, Avrupalı dış güçler tarafından desteklenmiştir.

Komita ve çete kavramları birbirinden farklıdır. Komita: politika oluşturan ve kararları veren bir üst mekanizmadır. Olayları yöneten ve planlayandır. Çetecilik faaliyetlerinin beyin takımını oluşturur. Çete ise; komitanın planladığı ve karar verdiği eylemleri, uygulayan kişi veya gruptur. Çete söylemi, aynı zamanda herhangi bir komitaya bağlı olsun veya olmasın silahlı insanlardan oluşan gruplara denilir. Genellikle 10-15 kişi ve üzeri kadrosuyla, ayrı ayrı ve sınırlı (hedefleri olan) harekâtlar icra etmekle görevlendirilirdi.² Çete bu silahlı grupların genel ismi olmakla birlikte her etnik grup, kendi çetelerine farklı isimler veriyordu. Örneğin Bulgar-Makedon ve Sırp silahlı birlikleri için “ceta”, Jön Türk silahlı birlikleri için “çete” ve Rum silahlı birlikleri için de “milis” sözcükleri kullanılıyordu.³

Komitalar, genellikle insani amaçlarla kurulmuş bir dernek veya vakıf gibi görünseler de, gerçekte her biri kendi milli çıkarlarını gözeterek çete faaliyetlerine girişmişlerdir. Hristiyan azınlıkların kurduğu komitalar, kendilerine bağlı çeteler vasıtasıyla ayaklanmalar ve eşkıyalık hareketleri gerçekleştirmişlerdir. Bunlar, okullar ve kiliseler üzerinden yapılan propagandalarla hedefledikleri halk kitlelerine ulaşabilmişlerdir. Komitaların amacı; bölgede terör olaylarını çıkararak veya tımandırarak, Osmanlı Devleti'nin güçsüzlüğünü Avrupa'ya kanıtlamak ve büyük devletlerin olaya müdahil olmalarını sağlamaktır. Bunun sonucu olarak da kendi etnik gruplarına bağımsızlık yolunu açmaktır.

Çeteler, kendi millî propagandalarını yaparak, kendilerine bağlı olan halk gruplarını korurlardı. Çeteler, halkla iç içe olduklarından dolayı, halkı isyana hazırlayıcı yönleri de vardır. Aynı zamanda diğer karşıt çetelerin propagandalarını etkisiz kılmaya ve sindirmeye çalışırlardı.⁴

Kısaca özetlemeye çalıştığımız komitacılık ve çetecilik hareketleri hakkında birçok çalışma yapılmıştır. Bu konuda şimdiye kadar faklı yazarlar tarafından bazı yayımlar

¹ Mehmet Çanlı, “Bulgar Trakya Komitesi (1918-1934)”, *Türk Dünyası İnceleme Dergisi* XI/2 Kış 2011, s. 278.

² Tanık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C I, İstanbul, 1988, s. 509.

³ Mehmet Hacısalihoğlu, *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2008, s. 47.

⁴ Fikret Adanır, *Makedonya Sorunu Oluşumu ve 1908'e Kadar Gelişimi*, çev. İhsan Catay, İstanbul, 2001, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 123, s. 108; Hasan Taner Kerimoğlu, “İttihat ve Terakkinin Makedonya Politikası ve Çeteler Kanunu 1908-1912”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XIV/2, 2014, s. 152.

yapılmıştır. Yapılan bu çalışmalar, daha çok Makedonya konusu çerçevesinde bölgesel komitacılık ve çetecilik üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bunun yanında az da olsa kilise ve okullar meselesi çerçevesinde Yunan ve Bulgar çetelerinin mücadelesi şeklinde ele alınmıştır. Bunlar da, arşiv kaynaklarından, dönemin hatıra türü eserlerinden ve basınından faydalanılarak hazırlanmış çalışmalardır. Belirli bir zaman diliminde ve spesifik konu çerçevesinde ele alınmıştır. Bu çalışmalarda, Meclis zabıt ceridelerinin çok az ve sınırlı kullanıldığı görülmektedir.

Yaptığımız bu çalışmada, II. Meşrutiyet dönemi Meclis-i Mebusan'da ele alınan Balkanlarda asayiş ve eşkıyalığa karşı alınacak tedbirler çerçevesinde komitacılık ve çetecilik konusu incelenecektir. Buna bağlı olarak okullar ve kiliseler konusuna değinilecektir. Diğer çalışmalardan farklı olarak, dönemi bizzat yaşayan ve çözüm yollarını arayan milletvekillerinin Meclis-i Mebusan'da yaptığı konuşmalarından faydalanarak konu, ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Konunun tartışıldığı dönemde Dâhiliye Nazırı, Hüseyin Hilmi Paşadır.⁵ Paşa, daha önce bu bölgede görev yapmış ve bölgeyi iyi bilen bir kişidir.⁶ Nazır'ın Meclis'te verdiği bilgiler, dönemin her türlü bilgi ve belgelerinden faydalanılarak hazırlanmış resmi bilgilerdir. Bununla birlikte bölgenin Müslim ve gayrimüslim milletvekilleri olaylara vakıftır. Bu kişilerin ellerinde kendilerine göre, bilgi ve belgeler bulunmaktadır. Bu kişiler, olayları yaşayanlar olarak meclise gelerek konuyu ortaya koymuşlardır. Bu görüş ve bilgiler, birinci elden meclis zabıt ceridelerine aktarılmış olması açısından önemlidir.

1. Balkanlardaki Komitacılık ve Çetecilik Faaliyetlerinin Meclis-i Mebusan'da Tartışılması

19. Yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı coğrafyasında birçok silahlı komita ve çete ortaya çıkmıştır. Devlet, bunun önüne geçebilmek için çeşitli önlemler almaya çalışmış ise de, başarılı olamamıştır. Balkanlarda millet ve mezhepsel olarak hareket eden gruplar, bölgedeki çatışmaları artırmıştır. Bu gruplar Türkler, Arnavutlar, Sırlar, Bulgarlar, Rumlar, Ulahlar ve Yahudilerdir. Bölge, etnik ve dini yönden çok karışık bir sosyal yapıya sahiptir.

⁵ Hüseyin Hilmi Paşa (1855-1922), aslen Midilli Adasıdır. 1903 Yılında Rumeli Vilayeti Müfettiş-i umumiliğine getirildi. 1908'de Kâmil Paşa Hükümetinde Dâhiliye Nazırlığına atandı. Fakat bir süre sonra istifa etti. Kâmil Paşa güvensizlik oyu ile Sadrazamlıktan düşünce yerine Sadrazam oldu. 31 Mart Olayı üzerine istifa etti. İsyân bastırıldıktan sonra tekrar Sadrazamlığa getirildi. Aynı yıl Heyet-i Ayan üyeliğine atandı. Sadareti sırasında Bosna, Hersek ve Bulgaristan sorunlarının çözümü, Adana'daki asayişin sağlanmasıyla uğraştı. 1910'da istifa etti. İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi Meşrutiyete Geçiş Süreci I-II. Meşrutiyet Dönemi (1839-1920)*, C 2, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1997, s. 686-687.

⁶ Geniş bilgi için bk. Mustafa Alkan, "Hüseyin Hilmi Paşa'nın Rumeli Umumi Müfettişliği (1902-1908)", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Beşeri Bilimler Sayısı, 13(1) Mart 2015.

II. Meşrutiyet, Balkanlardaki komitacılık ve çetecilik faaliyetleri sonucunda ilan edilmiştir. Meşrutiyetin ilanını müteakip, komita ve çeteler için siyasi af gündeme gelmiştir.⁷ Bunla birlikte Bulgaristan, bağımsızlığını ilan etmiştir. Böyle bir siyasi atmosferde konu, siyasi af tartışmaları çerçevesinde Meclis-i Mebusan'da müstakil ve detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Komitacılık ve çeteciliğe bağlı olarak çetelerle mücadele, okullar ve kilise meselesi ve Balkanlar'daki asayiş ve güvenlik konuları sık sık Meclis'te gündeme gelmiştir.

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Meclis-i Mebusan'da, Balkanlar'da çıkan olaylara karışan kişilerin affedilmesi gündeme gelmiştir. Bu dönemde Bulgaristan, tek taraflı olarak Osmanlı Devleti'nden siyasi bağımsızlığını ilan etmişti. Bu siyasi atmosferde 27 Ocak 1909 tarihli meclis oturumunda Piriştine Milletvekili Hasan Bey, Siroz Milletvekili Hiristo Dalçef ve Selanik Milletvekili Dimitri Velahof Efendiler, Balkanlardaki olaylar hakkında Meclis Başkanlığına yazılı soru önergesi vermişlerdir.⁸ Verilen önergelerin görüşülmesi esnasında mecliste Türk, Rum, Bulgar ve Ulah asıllı milletvekilleri çok sert ve ağır konuşmalar yapmışlardır.

a. Birinci Oturum (30 Ocak 1909)

Meclisin 30 Ocak 1908 tarihli oturumunda, Hasan Bey ve arkadaşlarının vermiş olduğu önergeler görüşülmüştür. Hasan Bey'in vermiş olduğu yazılı önergede, Meşrutiyetin ilan edilmesine rağmen çetelerin tekrar faaliyete geçtiğinden bahsedilerek kilise meselesinin tartışılması istenmektedir. Aynı zamanda Hasan Bey hükümeti eleştirerek, bu konuda ne tür tedbirlerin alındığını sormaktadır. Velahof ve Dimitri efendilerin verdiği detaylı önergede ise, Meşrutiyetin ilanından sonra çetelerin faaliyetlerinin durdurmadığı belirtilerek, birkaç ay içerisinde birçok cinayet işlendiğini, hükümetin bunları engelleyemediği ifade edilmektedir. Önergede, eski memurların değiştirilmediğinden söz edilerek, bu idarecilerin çeteleri takip etmediklerinden bahsedilmektedir. Bununla ilgili hükümetin ne tür tedbir aldığı önergelerinde sorulmaktadırlar.⁹

Hasan Bey'in ve diğer milletvekillerinin vermiş olduğu yazılı soru önergeleri, dönemin Dâhiliye Nâzırı Hüseyin Hilmi Paşa tarafından cevaplandırılmıştır. Bu önergeler, Meclis'te üç oturumda geniş katılımlı bir şekilde tartışılmıştır. Bu oturumlar, 30 Ocak, 1 Şubat ve 3 Şubat 1909 tarihlerinde yapılmıştır. Oturumlara, genel olarak Rum, Bulgar, Sırp ve Ulah kökenli milletvekillerinin birbirleri hakkındaki suçlamaları ve hatta kavgaya varan tartışmaları damga vurmuştur.

⁷ Geniş bilgi için bk. Mehmet Çanlı, "Balkanlarda Komitacılık, Çetecilik ve Siyasi Af (1908-1913)", *Yeni Türkiye*, Sayı 68, 2015.

⁸ Meclis-i mebusan Zabıt Ceridesi, Devre 1, C 1, Birleşim 19. İn'ikâd 14 Kânun-ı sâni 1324, (27 Ocak 1909), s. 357.

⁹ MMZC, Devre 1, C 1, Birleşim 20. (İN'İKÂD), (17 Kânun-ı sâni 1324) (30 Ocak 1909), s. 368.

Konu hakkında yukarıdaki yazılı önergelerden başka, tartışmalar sırasında da sözlü olarak birçok milletvekili, Meclise soru önergesi vermiştir. Verilen önergelere, yine dönemin Dâhiliye Nazırı Hüseyin Hilmi Paşa cevap vermiştir. 30 Ocak 1909 tarihinde yapılan Meclis oturumunda Hüseyin Hilmi Paşa, Balkanlar'daki komitacılık ve çeteciliğin ortaya çıkışını ve gelişmesini kısa bir şekilde ortaya koymuştur. Nazır'ın meclis konuşmasına göre,¹⁰ Balkanlar'daki karışıklıklarının sebebi, yurt dışında yapılan propagandalarla yönlendirilen çetelerdir. Çeteler, 1898 Yılından itibaren bölgede varlığını göstermeye başlamıştır. Bu çeteler, birkaç reisin komutasında teşkilatlanmışlardır. Çetelerdeki kişi sayısı, bölgenin önemine göre yedi kişiden başlayıp, ortalama 70-80 kişiye kadar çıkabilmektedir.

II. Meşrutiyet öncesinde bölgede, yüz on Bulgar, seksen Rum, otuz Sırp ve beş tane de Ulah çetesi bulunmaktadır. Bu çetelerin bir kısmı sürekli olarak yapılan askeri operasyonlarla yok edilmiştir. Fakat kısa süre sonra, yine aynı bölgede yeni çeteler oluşturulmuştur. Bir yılda yirmi, otuz bazen de seksen çete yok edildiği halde, yerine daima yenileri kurulmuştur. Meşrutiyetin ilan edilmesi ile çeteler, devlete teslim olmuşlar, ama silahlarını teslim etmemişlerdir. Çetelerin kadroları muhafaza edilirken, Komitalar sürekli kalmıştır. Meşrutiyetin ilanından üç-beş ay sonra çeteler, tekrar silahlı mücadeleye girişmişlerdir.

Konu ile ilgili dönemin gazetelerinde, hükümet aleyhinde bazı haberler çıkmıştır. Çıkan bu haberlere Nazır Bey, cevap vermiştir. Nazıra göre,¹¹ çete reisleri, bölge halkından olmamalarına rağmen, buralarda kalmışlardır. Bunların hiç biri geçim derdine düşmemiştir. Bu kişiler, ara sıra silahlı ya da silahsız köylere giderek kendi yandaşlarını kontrol etmişlerdir. Silahlı gezenlere jandarma müdahale etmiştir. Bunların dış bağlantılarını kesmek çok zordur. Çeteler, bazen kendi aralarında çatışmışlardır. Aynı gruptan olan çeteler de, kendi aralarında mücadele etmişlerdir.

Örneğin Bulgar çeteleri ikiye bölünmüştür. Birisi Varhivist¹² Komitesi, diğeri de Santralist¹³ Komitesidir. Bunlar arasında büyük görüş ayrılığı bulunmaktadır. Bu ayrılık, bazen

¹⁰ MMZC, Devre 1, C 1, Birleşim 20. (İn'ikâd), (17 Kânun-ı sâni 1324) (30 Ocak 1909), s. 368.

¹¹ MMZC, Devre 1, C 1, Birleşim 20. (İn'ikâd), (17 Kânun-ı sâni 1324) (30 Ocak 1909), s. 369.

¹² Varhivist: Yüksek Makedonya Komitesidir. Santralistlerin aksine "Makedonya Bulgarlarındır" parolası ile hareket eden bir komitedir. Bulgar komitecilerinden Mihalovski başkanlığında Mart 1895'te Sofya'da kurulmuştur. Amacı, Makedonya'nın Bulgaristan'ın bir parçası hâline getirmektir. Bazan Osmanlı silahlı kuvvetleriyle çatışmışlardır. Bazan da Santralistler ile karşı karşıya gelmişlerdir. Varhivistler, basın kampanyaları düzenleyerek, Balkan ülkelerinde özerklik için ortak faaliyet göstermişlerdir. Propaganda yaparak, siyasi gösteriler düzenleyerek, Avrupa saray ve meclislerine heyetler göndermişlerdir. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler İkinci Meşrutiyet Dönemi*, C 1, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1984, s. 511; Süleyman Kâni İrtem, *Osmanlı Devleti'nin Makedonya Meselesi: Balkanlar'ın Kördüğümü*, Temel Yayınları, İstanbul 1999, s. 163-169.

¹³ Santralist: Makedonya-Edirne İhtilalci İç Örgütüdür. "Makedonya Makedonyalılarındır" parolası ile hareket etmektedir. Tanınmış komiteci olan Sandanski liderliğinde 23 Kasım 1893 tarihinde kurulmuştur. Komitenin üyeleri arasında Goçe Dalçef, Gyorçe Petrov gibi daha önce birçok eylemlerde bulunmuş kişiler yer almaktadır. Örgütün Bulgarca adı Viteşna Makedonska i Odrinska Revolütionna Organizatsiya'dır. Kısaca VMRO olarak da

şiddete dönüşmektedir. Bölgede her ay, hemen her yerleşim bölgesinde on, on beş yaralama ve ölüm olayı gerçekleştirilmektedir.¹⁴

Dâhiliye Nazırı, komita ve çeteciliğin çıkış nedenlerini ve tarihçesini kısaca özetledikten sonra, Balkanlarda ortaya çıkan olayları gayrimüslim milletvekilleri tarafından büyütüldüğünü ileri sürmüştür. Nazır'a göre; bölgedeki olayların sebebi, dört unsurun (Rum, Bulgar, Sırp, Ulah) aralarındaki problemlerden ve kiliseler arasındaki ihtilaflardan kaynaklanmaktadır.¹⁵

Rumeli'de, kilise ve mektepler konusunda propagandaya ilk olarak Bulgarlar, başlamıştır.¹⁶ Başlangıçta Bulgarların, köyleri Bulgar Eksarhhanesine çevirmek için kullandıkları metotlar bir dereceye kadar hafifti. Köy halkına zor kullanmazlardı. Kilise ve okulların masrafları kendileri tarafından karşılanırdı.¹⁷ Rum ve Sırp Kiliseleri, bu tür olayları sık sık Osmanlı yönetimine şikâyet ederlerdi. Osmanlı gayrimüslim hukukuna göre; mezhep değiştirmek serbestti. Bu nedenle yapılan şikâyetler, her zaman sonuçsuz kalırdı.¹⁸

1905 İsyanından sonra Bulgar komita ve çeteleri, Bulgar asıllı kişilerin Eksarhane'ye dönmelerini sağlamak amacıyla şiddete başvurmaya başlamıştır.¹⁹ Elde edilen bilgilere göre; Bulgar komiteleri, Rumeli'deki Vilâyât-ı selâsedeki (Manastır, Selanik, İşkodra) Hıristiyanların

bilinmektedir. Nikolay Todorov, *Bulgaristan Tarihi*, Öncü Kitabevi, İstanbul 1979; Tahsin Uzer, *Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999.

¹⁴ Geniş bilgi için bk. Mahir Aydın, "Arşiv Belgeleriyle Makedonya'da Bulgar Çete Faaliyetleri," *Osmanlı Araştırmaları*, C IX., 1989; Galip Çağ, "Balkanlarda Ayrılıkçı Birlik: 19. Yüzyıl Sonunda Balkan - Ermeni Komiteleri", *Yeni Türkiye*, Sayı 60, 2014.

¹⁵ Osmanlı toplumunda gayrimüslimlerin kilise ve mektepler sorunu, 19. Yüzyılın ikinci yarısında Makedonya Sorunu ile birlikte ortaya çıkmıştır. Bu yüzyılda ortaya çıkan milliyetçilik akımlarının artmasıyla birlikte Bulgarlar, ibadetlerini ve okullarında eğitimlerini kendi dillerinde yapılmasını Rum Patrikhanesinden isteyecektir. Fikret Adanır, *Makedonya Sorunu*, Tarih Vakfı Yurt Yayını, İstanbul, 1996, s. 65-66; Patrikhane, Ortodokslar üzerindeki hâkimiyetini kaybetmek istememesinden dolayı Bulgarların bu isteğine olumlu bakmayacaktır. Zamanla Bulgarların mücadelesi sonucunda, Osmanlı yönetimi 11 Mart 1870 Yılında "Bulgar Eksarhlığı"nın kurulduğunu ilan edecektir. Hüdayi Şentürk, *Osmanlı Devletinde Bulgar Meselesi (1850-1875)*, TTK. Yay., Ankara, 1992, s. 220-221; 1870 Fermanı, Makedon ruhani dairesini Eksarhlığın yetki alanı dışında bırakmıştı. Ancak belli bir hıristiyan topluluğun üçte ikisi bir oylama ile ruhani daireler, Eksarhlık ile birleşebilecekti. Bu çerçevede taraflar, Makedonya'da hızlı bir propaganda savaşına başlayacaklardır. Patriklik ve Eksarhlık yanlıları şeklinde ikiye ayrılan gruplar, kısa süre içerisinde Makedonya'yı mücadele sahası haline döndüreceklerdir. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)*, VIII, TTK. Yay., Ankara, 2007, s. 151; Bulgar Prenslığının kurulması ve 1885'te Doğu Rumeli'nin Bulgaristan ile birleşmesinden sonra, Makedonya'da Kilise mücadelesi daha da şiddetlenmektedir. Bir süre sonra bu mücadeleye Ulahlar da, ayrı bir kilise ve okul talebi ile ortaya çıkacaktır. Makedonya'daki gruplar, Yunan ve Bulgar devletleri tarafından desteklenmiştir. Mehmet Hacısalihoğlu, *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)*, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, 2008, s. 100-103; Mucize Ünlü, "II. Abdulhamid Döneminde Ulahlar", *Perspectives on Ottoman Studies Papers from the 18 th Symposium of the International Committee of Pre-Ottoman and Ottoman Studies (CIEPO)*, Berlin, 2010.

¹⁶ Geniş bilgi için bk. Ahmet Turan Alkan, *II. Meşrutiyet Döneminde Ordu ve Siyaset*, Cedit Matbaası, Ankara, 1992.

¹⁷ Arzu M. Nurdoğan, "Bulgarların Osmanlı İmparatorluğu'ndan Ayrılma Sürecinde Kosova'daki Eğitim Faaliyetleri", *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 11(3), 1479-1498.

¹⁸ Geniş bilgi için bk. Süheyla Yenidünya, *Balkanlarda Kilise Mücadeleleri (XIX. YY.-XX. YY.)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 1999; Satılmış Gökbayır, "Mektepler ve Kiliseler Kanunu Bağlamında İttihat ve Terakki Fırkası'nın Balkan Politikası", *Süleyman Demirel Üniversitesi Uluslararası Balkan Sempozyumu Bildirileri 5-7 Ekim 2012*, Isparta, 2013.

¹⁹ Geniş bilgi için bk. Canan Seyfeli, "Osmanlı Devlet Salnamelerinde Bulgar Eksarhlığı ve Bulgar Katolikler (1847-1918)", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52: 2(2011), s. 157-190.

Bulgar olduklarını Avrupa devletlerine göstermek için her türlü yola başvurmuşlardır. Bundan dolayı da Osmanlı Hükümeti, bir süre mezhepler arası geçişleri yasaklamıştır. Bu durum II. Meşrutiyet'e kadar devam etmiştir. Daha sonra Bulgar çetelerinin tekrar baskı yapmaya başladığı görülmektedir. Baskı gören köylere, askeri karakollar kurulmuştur. Alınan tedbirler sonucunda bu kez Bulgar çeteleri, köylere hayat sigortası vekili, öğretmen, komisyoncu ve velasipedci (bisikletçi) gibi kişiler görünümünde gezerek baskı yapmışlardır. Bunlar içerisinde şüpheli olan kişiler jandarma tarafından tutuklanmıştır.

II. Meşrutiyetin ilanından sonra, çetelerin devlete teslim olmasıyla birlikte Balkanlardaki askeri birlikler dağıtılmış ve askerler, kışlarına gönderilmiştir. Bundan dolayı ortamı fırsat bilen birçok çete ve komitalar, tekrar faaliyete geçmiştir. Hükümetin bu politikasını gerek milletvekilleri ve gerekse dönemin basını ağır bir dille eleştirmiştir.

Bulgar komita ve çetelerinin politikası, bölgede şu şekilde uygulanmaktadır. Örneğin Rum Patrikhanesi'ne mensup bir köyde, köy ahalisinin bir kısmı Bulgar Eksarhhanesi'ne geçerse o bölgenin Bulgar Metropoliti, o kilisede Rumlarla dönüşümlü olarak ayin yapılmasını talep ederdi. Ancak başka bir bölgede, Bulgar Eksarhhanesi'ne mensup olan cemaatin bir kısmı Rum Patrikhanesi'ne geçtiği zaman, oranın Bulgar Metropoliti "Bu kilise bize aittir." "Dönüşüm ile içinde icralı ayin edilemez." diyordu. Bu şekilde her türlü konuda Bulgar Komita ve çetelerinin, kendi çıkarları doğrultusunda sürekli yalan ve tezat söylemler içerisine girdikleri görülmektedir.

Dâhiliye Nazırı'nın kilise konusunda tavsiyesi; herkesin mezhebini seçmekte serbest olması ve bir yerde kaç mezhep varsa, mezhep sayısı kadar kilise açılın şeklindedir.²⁰

Nazır'ın kilise konusundaki açıklamalarına cevaben söz alan Kütahya Milletvekili Abdullah Azmi Efendi konuşmasında, kilise meselesini düzenleyen her hangi bir kanununun olmadığını dile getirmiştir. Konu hakkında hükümetin teklifi ile Mezahipler Nezareti'nin başkanlığında gayrimüslim milletvekillerinden oluşacak bir komisyon kurulmasını isteyecektir.²¹

Yine Nazır'ın komita ve çetecilik hakkındaki açıklamalarına cevaben, Bulgar asıllı Siroz Milletvekili Hiristo Dalçef²² söz almıştır. Dalçef, bölgedeki Bulgar çetelerine karşı Hükümetin, Rum çetelerini oluşturduğunu ya da var olanlarına göz yumduğunu savunmuştur. Gerçekten de dönemin hükümet politikalarının, genel olarak çeteler arasında denge kurma

²⁰ MMZC, Devre 1, C 1, 20. Birleşim (İn'ikâd), (17 Kânun-ı sâni 1324) (30 Ocak 1909), s. 371-372.

²¹ MMZC, Devre 1, C 1, Birleşim 20. (İn'ikâd), (17 Kânun-ı sâni 1324) (30 Ocak 1909), s. 373.

²² Hristo Dalçef Efendi, 1873'te Selanik Avrat hisarı Kasabasında dünyaya geldi. Hukuk eğitimi gördü. Dâva vekilliği yaptı. Güneş, s. 520.

şeklinde olduğu görülmektedir.²³ Dahiliye Nazırı, Dalçef'in bu suçlamasını kabul etmemiştir. Bununla ilgili daha önceki görev süresi içerisinde yapmış olduğu işlemler hakkında uzun uzadıya izahat vermiştir.

Dalçef, Nazır'ın kilise konusundaki konuşmasına karşılık da şu cevabı vermiştir. Dalçef, kanun-ı esasiye göre; herkesin kendi kilisesini ve okulunu seçebileceğini söyleyerek, görevli memurların görevlerini sağlıklı yaptığı sürece asayişin sağlanabileceği yorumunda bulunmuştur. Asayişin sağlanamamasının nedeni ise, önceki yönetimdeki idarecilerin görevlerini yapmayarak, Rum çetelerle işbirliği yaptığına bağlamaktadır.²⁴

Dalçef'ten sonra bu oturumda Rum asıllı Manastır Milletvekili Trayan Nali Efendi,²⁵ söz almıştır. Nali, meclis'teki yapmış olduğu uzun konuşmasında; Bulgar Komitaları hakkında şu bilgileri vermektedir. Bulgar komitaları, 1904'e kadar fazla taşkınlık yapmamışlardır. Bu tarihe kadar Makedonya ve Edirne'deki Bulgar halkını, silahlandırarak Makedonya ve Edirne ihtilal komitalarını teşkilatlandırmışlardır. Bu iki komita, bölgede çok güçlüdür. Hatta hükümetten daha güçlüdür. Nali, Manastır merkezinde öldürülen Rus Konsolosu Aleksandr Rostkovski'nin, Bulgar komitalarını teşkilatlandığı ile ilgili halk arasında yaygın bir inanış olduğunu söylemektedir. Özellikle Manastır Bölgesindeki halk, hükümetten çok komitadan çekinmektedir. Bulgar Komitaları, General Zonçef Mihalyovski ve Sararof Grüyef komutasında her tarafı yakıp yıkmışlardır.

Bulgar komitaları Edirne, Selanik, Manastır ve Kosova bölgelerinde çok yoğun terör faaliyeti yapmışlardır. Hükümet, bölgede asayişi sağlamak amacıyla bir genel müfettiş atayarak tedbir almaya çalışırken, olaylara Rusya ve Avusturya da müdahil olmuştur. Bulgar komitaları, bölgede bir yandan terör estirirken, diğer yandan da Avrupalı büyük devletlerin kamuoylarını olumlu yönde etkileyebilmişlerdir. Olayların artması üzerine Rusya ve Avusturya, Osmanlı Hükümeti'nden bölgede ıslahat yapılmasını isteyeceklerdir. Bunun için de 1903'te Hükümet'e Mürzsteg reform programını sunmuşlardır.²⁶

²³ Geniş bilgi için bk. Hasan Taner Kerimoğlu, "Kilise ve Mektepler Kanunu Örneğinde II. Meşrutiyet Döneminde İttihatçı-Rum İlişkileri", *ÇTTAD*, VI/14, (2007/Bahar), s. 3-25.

²⁴ *MMZC*, Devre 1, C 1, Birleşim 20. (İn'ikâd), (17 Kânun-ı sâni 1324) (30 Ocak 1909), s. 374-375.

²⁵ Trayan Nali Efendi, 1875'te Manastır'da dünyaya gelmiştir. Dimitri Efendi'nin oğludur. Hukuk mektebini bitirmiştir. Dâva vekilliği yaparken 19 Kasım 1908'de 91 oy alarak mebus seçilmiştir. Meclis-i Mebûsân kâtipliği yapan Nali Efendi, ikinci devrede de mebusluk görevini sürdürmüştür. Güneş, s. 495.

²⁶ 20. Yüzyılın ilk çeyreğinde Makedonya'da ortaya çıkan ve Osmanlı Devleti'nin, bölgedeki hâkimiyetini kaybetmesine yol açan milliyetçi çatışmalar, 1903 yılında Avrupa devletlerinin müdahalesini beraberinde getirmiştir. Bu ülkeler, Makedonya'da bazı alanlarda olduğu gibi Mürzsteg Programı adı altında Osmanlı zabıtasını reformdan geçirmeyi hedefleyen bir programı uygulamaya koymuşlardır. Mürzsteg Reform Programı, Osmanlı Makedonya'sında kurulan ilk uluslararası polis barış koruma misyonu olarak tanımlanabilir. Ali Dikici, "Osmanlı Makedonya'sında Kurulan İlk Uluslararası Polis Barış Koruma Misyonu: Mürzsteg Reform Programı", *Karadeniz Araştırmaları*, 6(24), Kış 2010, s. 75-108; Hasip Saygılı, "Hüseyin Hilmi Paşa'nın Rumeli Müfettişliği Döneminde (1902-1908) Rus Diplomatik Misyonlarının Bulgar Komitacıları ile İlişkileri", *İGÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2) Ekim/October 2014; Mustafa Alkan, "Hüseyin Hilmi Paşa'nın Rumeli Umumi Müfettişliği (1902-1908)", *Celal*

Nali'ye göre; Bulgar ihtilal komitalarının amacı: bölgede çoğunluğun Bulgar olduğunu, kendilerine Türkler ve Rumlar tarafından zulüm edildiğini göstermeye çalışmaktır. Bununla da Avrupalı büyük devletler ile Rusya ve Avusturya'nın müdahalesini sağlamaya çalışmaktır. Nihai amaç; müdahale ile bölgede, öncelikle müstakil bir özerk bölge yaratmak, daha sonra da Bulgaristan'a ilhak etmeye çalışmaktır. Bunun içinde öncelikle, Müslüman bölge ahalisinin mallarını yakarak bölgeden kaçmalarını sağlamaya çalışmışlardır. Gayrimüslim ahaliyi ise, zorla mezhep değiştirmeye zorlamışlardır.

Nali, Rumları açıkça korumaktadır. Ona göre; Selanik, Kosova, Edirne ve Manastır bölgelerine gönderilen Bulgar papaz ve öğretmenlerini, bölge halkı kabul etmemiştir. Bundan dolayı bölge halkından birçok kişi öldürülmüştür. Yapılan şikâyetler karşısında Osmanlı Hükümeti, bir şey yapamazken, Avusturya ve Rus konsolosluklarına ve ajanlarına yapılan müracaatlarda alınan cevap da; “Onlar istiklalleri için çalışıyor. Siz ise Türkler ile müttefiksiz. Bir şey yapamayız. Bulgar Ekserhhanesi'ne tabi olunuz.” denilmektedir. Aynı durum Kosova'da da Sırlar için geçerli olmuştur. Bu durum uzun yıllar devam etmiştir. Avrupalı büyük devletlerin bölgedeki konsolosluklarının Rumlara ve Sırlara verdiği başka bir cevap da, “bölgede varsanız, ya da güçlüyseniz kendinizi savunun” şeklinde olmuştur.²⁷

Genel olarak özetlersek Nali Efendi, bölgede komitacılık ve çeteciliğin ortaya çıkmasının nedenini Bulgaristan Özerk Yönetimi'nin Berlin Antlaşması'ndan sonra Makedonya, Selanik ve diğer yerlerde faaliyet göstererek metropolitlik kurmaya çalışması olarak görmektedir. Bundan dolayı da Bulgaristan Özerk Yönetimi'ni suçlamaktadır. Aynı zamanda Osmanlı yönetimini de Bulgarlara kilise kurmalarına ve papaz atamalarına izin verdiği için eleştirmektedir.

Meclis'te Nali Efendiden sonra bu oturumda söz alan Karahisar-ı sahib Milletvekili Rıza Paşa²⁸ olmuştur. Rıza Paşa, Dâhiliye Nâzırı'nın çeteler ve hükümetin uyguladığı politikalar hakkında verdiği bilgileri eleştirmiştir. Rıza Paşa, Nazır Bey'in konuşmasında meşrutiyetten sonra “ ... çeteler dağılmadı. Silahlar alınmadı. ...” sözlerini ağır bir şekilde eleştirerek dönemin gazetelerinde çıkan “hükümet bölgede açık kapı politikası uygulamaktadır.” sözünü hatırlatarak açıklık getirmesini istemektedir. Sözlerinin devamında uygulanan bu politika ile

Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Beşeri Bilimler Sayısı, 13(1), Mart 2015; Gül Tokay, *Makedonya Sorunu*, İstanbul, 1996, s. 74.

²⁷ *MMZC*, Devre 1, C 1, Birleşim 20. (İn'ikâd), (17 Kânun-ı sâni 1324) (30 Ocak 1909), s. 381-385.

²⁸ Bolvadinli müderris-zâde Rıza Paşa, İbrahim Efendi'nin oğludur. 1845'te Filibe'de dünyaya gelmiştir. Rüştüye ve Medrese'de okumuştur. Maarif Meclisi'nde üyelik yapmıştır. 1 Kasım 1908'de 69 oy alarak Karahisar-ı sahip'ten mebus seçilmiştir. Meclis-i Mebûsân'da Orman ve Maadin Encümeni Mazbata Muharrirliği, Reisliği, Birinci Şube Reisliği yapmıştır. Üçüncü devrede de mebus seçilmiştir. Güneş, s. 393.

bölgeye girenin çıkanın belli olmadığını, çetelerin bu süre içerisinde silahlandığını savunmaktadır.²⁹

Rıza Paşa, Bulgar komita ve çetelerinin ortaya çıkış konusunda Trayan Nali ve Dahiliye Nazırının açıklamalarına karşı çıkmaktadır. Rıza Paşa'ya göre; Bulgar komita ve çetelerinin ortaya çıkışı, Doğu Rumeli Vilayeti'nin Bulgaristan'a ilhakı öncesinde ortaya çıkmıştır. Bulgaristan Özerk Yönetimi, Rodop Balkanından çeteleri Filibe Bölgesine getirerek Rumların evlerine yerleştirmişlerdir. Bu çeteler, uzun bir süre bölge halkını huzursuz etmiştir. Yine Rıza Paşa, Bulgar komita ve çetelerinin iki tane değil, dört tane olduğunu söylemektedir.³⁰

Rıza Paşa'nın eleştirilerine cevaben Nazır Hüseyin Hilmi Paşa, çete elemanlarının silahlı gelenlerinin silahlarının alındığını belirtmiştir. Ancak yeterli personel olmadığı için bölgede silah araması yapılmamıştır. Yapılmasının imkânsız olduğunu da söylemektedir. Komitaların ve çetelerin ortaya çıkış konusunda ise, Nazır, bölgede görev yaptığı süre zarfında elde ettiği resmi bilgilere göre konuştuğunu ifade etmiştir.³¹

Çözüm konusunda Rıza Paşa, kilise meselesinin halledilmesi gerektiğini savunmaktadır. Paşaya göre; Kilise meselesi, dini bir mesele olmayıp, siyasi bir meseledir. Eğer bu mesele çözümlerse, Bulgar komita ve çeteciliğinin de çözülebileceğini savunmaktadır. Çözüm olarak da bir komisyonun kurulması gerekmektedir. Bu komisyonda, üç Rum, üç Bulgar, bir Ulah, iki Ermeni ve bir de Müslüman üyeden oluşması gerekmektedir.³²

Meclis'te konu ile ilgili söz alan milletvekillerinden diğeri de Selanik Milletvekili Rahmi Bey'dir.³³ Rahmi Bey'e göre;³⁴ Rumeli'deki olayların kaynağı Bulgaristan'dır. Bunun yanında Rusya, Avusturya ve diğer Avrupalı büyük devletlerin etkisinin de olduğunu bahseden Rahmi Bey, bölge hakkında bazı detaylı bilgiler vermektedir. Rahmi Bey, Bulgarların amacını şu şekilde açıklamaktadır. Bulgarlar, genel olarak bölgedeki gayrimüslim ahali ile ilgilenmektedir. Diğer yandan kendilerine karşı çıkan Müslümanlara da zarar vermektedirler. Gayrimüslim grup sindirilerek, bölge insanının mezhepsel anlamda Bulgarlaşmasını sağlamaya çalışmaktadırlar. Bölgede, Rumlarla Ulahlar birlikte hareket etmektedir. Bazen Müslüman ahali de, gayri resmi olarak Bulgar çetelerine karşı, Rum çetelerine yardım etmişlerdir.

²⁹ Çetelerden toplanan silahların çalındığı ya da halka dağıtıldığı ile ilgili bu dönemde basında birçok haber çıkmıştır. Bununla ilgili müzakereler sırasında Zor Sancağı Milletvekili Hızır Lütfü Bey, bu silahların akıbetini Dâhiliye Nâzırı Hüseyin Hilmi Paşaya sormuştur. *MMZC*, Devre 1, C 1, Birleşim 20. (İn'ikâd), (17 Kânun-ı sâni 1324) (30 Ocak 1909), s. 389.

³⁰ *MMZC*, Devre 1, C 1, Birleşim 20. (İn'ikâd), (17 Kânun-ı sâni 1324) (30 Ocak 1909), s. 387-388.

³¹ *MMZC*, Devre 1, C 1, Birleşim 20. (İn'ikâd), (17 Kânun-ı sâni 1324) (30 Ocak 1909), s. 388.

³² *MMZC*, Devre 1, C 1, Birleşim 20. (İn'ikâd), (17 Kânun-ı sâni 1324) (30 Ocak 1909), s. 387.

³³ Rahmi Bey, 17 Kasım 1908'de 266 oy alarak Selanik'ten mebus seçildi. Meclis-i mebusan'da Nafia Encümeni Reisliği yaptı. İkinci devrede de mebusluk görevini sürdürdü. *Güneş*, s. 518.

³⁴ *MMZC*, Devre 1, C 1, Birleşim 20. (İn'ikâd), (17 Kânun-ı sâni 1324) (30 Ocak 1909), s. 389.

Rahmi Bey'e göre; Ruslar, bölgede Panslavizm politikasını güderken, diğer Avrupalı devletler, olayların kaynağını Ruslardan farklı düşündüğünü görmekteyiz. Avrupalı devletler, Balkanlardaki olayların kaynağının Osmanlı Hükümeti'nin, bölgede uyguladığı baskıcı yönetimine bağlamaktadır. Bundan dolayı da Bulgarları haklı gördüğü gibi, yardımda da bulunmaktadır.

Rahmi Bey, Meclis'teki konuşmasının devamında Bulgar Varhivist Çetesi olarak adlandırılan çete hakkında bilgi vermektedir. Kendisinin Selanikli olmasından dolayı, bu çetenin kimler tarafından ve nasıl kurulduğunu iyi bildiğini söylemektedir. Başlangıçta Hükümet, bu kişileri eşkıya olarak görmemiştir. Bu kişiler, adam öldürmek için değil, dernek ya da komitacılık yapmak amacıyla bir araya gelmişlerdir.³⁵ Hatta bir defasında Selanik bölgesinde bulunan Rum Apostol Çetesi'nin yakalanmasında askere yardım etmişlerdir.

Rahmi Bey'e göre; Hükümet, bölgesel anlamda Bulgarların yoğun olduğu bölgelerde Rum çeteleri, Rumların yoğun olduğu bölgeler de ise Bulgar çetelerini destekleyerek denge sağlamaya çalışıyordu. İttihat Terakki Cemiyetinin, bölgede kendini göstermeye başlamasıyla bu çeteler, faaliyetlerini durdurmuşlardır. Bu durum karşısında Rum ve Bulgar çeteleri, ne yapacaklarını şaşırılmışlardır. Mecburen her iki çete grubu da, İttihat Terakki fedailerine yanaşmak zorunda kalmışlardır. Meşrutiyet'in ilan edilmesi ile olayların durmasının sebebinin, aslında çetelerin olayları anlamak amacıyla bir süre silahlarını bırakmalarındır.³⁶

Gayrimüslimler içerisinde en fazla meşrutiyete bağlı olanların Bulgar unsurun olduğunu savunan Rahmi Bey, bölgeye huzurun gelmesi için bir takım teklifler sunmuştur. Tekliflerde, hükümetten öncelikle nitelikli kanunların yapılmasını istemektedir. Aynı zamanda bölgeye deneyimli memurların atanması gerektiğini belirterek, adaletin hızlı işletilmesinin faydalarından söz etmiştir.³⁷

Meclis'in bu oturumunda söz alan Rum asıllı Serfice Milletvekili Yorgi Boşo Efendi,³⁸ konu hakkında görüşlerini aktarmıştır. Boşo Efendiye göre,³⁹ Rumeli'deki meselenin iki temel nedeni kilise ve komitacılıktır. Kilise meselesinin en önemli nedeni, propagandadır. Bunun da dış güçler tarafından iyi kullanıldığını belirtmektedir. Bu arada Rumları destekleyen bir tavırla, Rumların bütün Osmanlı coğrafyası tarafından bilindiğini söyleyerek, propagandaya ihtiyaçlarının olmadığını savunmaktadır. II. Abdülhamit Dönemi'nde metropolitlerin köy köy

³⁵ Geniş bilgi için bk. Mehmet Çanlı, "Bulgar Trakya Komitesi (1918-1934)", *Türk Dünyası İnceleme Dergisi XI/2* Kış 2011.

³⁶ Fikret Adanır, "Makedonya Sorunu ve Dimitar Vlahof'un Anılarında II. Meşrutiyet", *Birikim*, Sayı 9.

³⁷ *MMZC*, Devre 1, C 1, Birleşim 20. (İn'ikâd), (17 Kânun-ı sâni 1324) (30 Ocak 1909), s. 390-392.

³⁸ Yorgi Boşo Efendi, 1876'da Grebne'de dünyaya gelmiştir. Rum Ticaret Mektebi'nde okumuştur. Ticaretle uğraşırken 1 Aralık 1908'de 63 oy alarak Serfice'den mebus seçilmiştir. *Güneş*, s. 498.

³⁹ *MMZC*, Devre 1, C 1, Birleşim 20. (İn'ikâd), (17 Kânun-ı sâni 1324) (30 Ocak 1909), s. 407-411.

dolaşmasının yasaklandığını söyleyen Yorgi Boşo Efendi, Meşrutiyetle birlikte bu yasağın kaldırılmasından dolayı memnuniyetini dile getirmektedir.

Yorgi Boşo Efendi, komitaları yardım sever olarak nitelemektedir. Bölge halkına yardım ettiğini savunmaktadır. Aynı zamanda Hükümetin komitacı ve çetelerin silahlarını toplamasını eleştirmektedir. Eğer silahlar toplanacaksa, herkesin silahının toplanmasını istemektedir.

Bu oturumda söz alan ve oturumun bir bakıma özetini yapan milletvekili Bolu Milletvekili Mehmet Habib Bey⁴⁰ olmuştur. Mehmet Habib Bey, oturumlarda ortaya konulan sorunların bir özetini yapmıştır. Mehmet Habib Bey'e göre;⁴¹ yapılan konuşmalar, üç ana başlık altında toplanmaktadır.

-Eski ve yeni hükümetleri eleştiren konuşmalar. Bu eleştirilerde, hükümetler neden tedbir almadı? Sorusu sık sık sorgulanmıştır.

-Din ve mezhep meselesinden dolayı ortaya çıkan sorunlar.

-Rumeli'de görevli memurlar niçin görevlerini yerine getirmediler? Bunlar niçin cezalandırılmadı?

Mehmet Habib Bey, bu soruların bir kısmının cevabını vermeye çalışırken, mevcut hükümeti bazen destekleyici bazen de eleştiren konuşma yapmıştır. Rumeli'de olayların durmamasının nedenleri konusunda gayrimüslim papazları ve öğretmenleri suçlamıştır. Papazlar, gelirlerini kaybetmemek için sürekli köy köy dolaşarak komitacıları ve çeteleri kışkırtmıştır. Öğretmenler ise, milliyetçilik yaparak taraftar kazanma yoluna gitmiştir.

Rumları ve Milletvekili Nali'yi eleştiren Mehmet Habib Bey, Rumların kilisenin gücünü kullanarak, Ulahları Rumlaştırdığını savunmuştur.

b. İkinci Oturum (1 Şubat 1909)

Konu ile ilgili Meclis'te ikinci oturum 1 Şubat 1909 tarihinde yapılmıştır. Bu oturumda, komitacılık ve çetecilik tartışmaları kısa tutulmuştur. Meclisin bu oturumunda komitacılık ve çetecilik çerçevesinde kilise ve mezhep konusu ön plana çıkmıştır. Söz alan Müslim ve Gayrimüslim milletvekillerinin hemen hepsinin birçok ortak noktada birleştiklerini görmekteyiz. Bu ortak noktalardan biri devletin, güvenliği sağlamak amacıyla grupları birbirlerine karşı kullandığıdır. Başka bir ortak konu da, sorunun kilise ve okul meselesinden

⁴⁰ Mehmet Habib Efendi, 1878'de Bolu'da doğdu. Ahmet Hamdi Efendi'nin oğludur. Harbiye'yi bitirdi. Manastır Mekteb-i Harbiye'sinde İnşaat-ı Askeriye öğretmeni iken adaylığını koydu. 21 Ekim 1908'de 102 oy alarak, Bolu'dan mebus seçildi. Güneş, s. 621.

⁴¹ MMZC, Devre 1, C 1, Birleşim 20. (İn'ikâd), (17 Kânun-ı sâni 1324) (30 Ocak 1909), s. 425-427.

çok, milliyetçilik ekseninde döndüğüdür. Bu oturumda da gayrimüslim milletvekilleri, sık sık birbirlerine hakarete varan sözler sarf etmişlerdir. Hatta birbirlerini tehdit etmişlerdir.

İkinci oturumda söz alan milletvekillerinden biri de Bulgar asıllı Manastır Milletvekili Paңçedoref Efendi⁴² olmuştur. Paңçedoref, bölgedeki Bulgar komita ve çeteleri hakkında yukarıda verilenlerden farklı bilgiler vermiştir. Konuşmasında Bulgar propagandası yaparak, çeteciliğin tarihçesinden uzun uzadıya söz etmiştir. Paңçedoraf'e göre;⁴³ Rumeli'de bağımsızlık fikrine ilk defa Bulgarlar kalkışmıştır. Diğer milletvekillerinin ifade ettiği gibi Bulgar çetelerinin ortaya çıkması 1898'de değil, 1894'te, Manastır Kazası'na bağlı Milonoviç, Damyonag, Siroz Kazasına bağlı Kılıkış ve Paңçef köylerinde, Dalçef ve arkadaşlarının faaliyetleri ile başlamıştır. Özerklikten (1879) sonra, Bulgaristan, bu kişilerden hoşlanmayarak Varhovist Çetelerini ortaya çıkarmıştır. Paңçedoref'e göre; 1902'den sonra Varhovist Çetelerine karşı çıkan diğer çeteler ise, milliyetçi grubu oluşturmaktadır. Bunlar da Dalçef ve arkadaşlarının kurduğu çetelerdir.

Paңçedoref, konuşmasında daha önceki meclis oturumunda Rum propagandası yapan Rum asıllı Milletvekili Trayan Nali'nin konuşmalarına karşı çıkararak, kendisi de açıkça Bulgar propagandası yapmaktadır. Paңçedoref, 1903'te Bulgar isyanlarının başlamasının nedenini şu şekilde açıklamaktadır. Birkaç Rum Metropolit Filorine, Kesriye, Kırkkilise ve Selanik'e bağlı birçok yerde tehdit ile binlerce Bulgar köylüsünü Rumlaştırmıştır. Bunların belgelerinin de mevcut olduğunu savunan Paңçedoref, mevcut Dâhiliye Nazırı Hüseyin Hilmi Paşa'nın da, o dönemde bölgede umum müfettiş olduğunu ve bunlara şahit olduğunu belirtmektedir.

Rum ve Bulgar asıllı milletvekillerinin karşılıklı atışmalarına sahne olan bu oturumda söz alan başka bir Rum asıllı İstanbul Milletvekili Kozmide Efendi⁴⁴ ise konuşmasında,⁴⁵ Meşrutiyetin ilanından sonra Bulgar çetelerinin Rum köylerindeki kilise ve mekteplerine saldırdıklarını söylemektedir. Tespit edilen 27 farklı yerdeki Bulgar çetelerinin saldırıları hakkında detaylı bilgi veren Kozmide Efendi, suçlular hakkında yerel idarelerin her hangi bir hukuki işlem yapmadığını belirterek, hükümeti suçlamaktadır.

Yine bu oturumunda söz alan Bulgar asıllı Milletvekili Dimitar Povlof Efendi de,⁴⁶ Rum Kilisesinin ve yerel yöneticilerinin Bulgar ahalinin haklarını gasp ettiğini detaylı örnekler

⁴² Paңçedoref Efendi, 1879'da Florina'da dünyaya gelmiştir. Hukuk eğitimi almıştır. Savcılık yaparken 19 Kasım 1908'de 137 oy alarak Manastır'dan mebus seçilmiştir. Meclis-i Mebûsân'da Hariciye ve Ticaret Encümenlerinde zabıt kâtipliği yapmıştır. İkinci devrede de Manastır'dan mebus seçilmiştir. Güneş, s. 494.

⁴³ MMZC, Devre 1, C 1, Birleşim 21. (İn'ikâd), (19 Kânun-ı sâni 1324) (1 Şubat 1909), s. 400.

⁴⁴ Kozmide Efendi, Pandelaki Efendi'nin oğludur. 1870'te Niğde'de doğmuştur. Özel okulda okumuştur. Dâva vekilliği yaparken 1 Aralık 1908'de 340 oy alarak İstanbul Mebusu seçilmiştir. Güneş, s. 405.

⁴⁵ MMZC, Devre 1, C 1, Birleşim 21. (İn'ikâd), (19 Kânun-ı sâni 1324) (1 Şubat 1909), s. 400-403.

⁴⁶ Dimitar Pavlof Efendi, 1877'de Üsküp'te dünyaya gelmiştir. İsviçre'de Hukuk okumuştur. Dâva vekilliği yaparken seçimlere katılmıştır. 24 Kasım 1908'de 154 oy alarak Üsküp'ten mebus seçilmiştir. Güneş, s. 466.

vererek, Rum ve yerel idarecilerin birlikte hareket ettiklerini savunmaktadır. Meşrutiyetin ilanı ile Bulgarların haklarının verilmesini isteyerek hükümeti suçlamaktadır.⁴⁷

c. Üçüncü Oturum (3 Şubat 1909)

Konu ile ilgili Meclisin son oturumu 3 Şubat 1909 tarihinde yapılmıştır. Bu oturumunda, Meşrutiyet öncesi Selanik, Manastır ve Kosova'daki olaylar tekrar ele alınmıştır. Ancak bu oturuma da, kilise ve mezhep konusu damgasını vuracaktır. Bu oturumda da Rum, Ulah ve Bulgar asıllı milletvekilleri, karşılıklı birbirlerini suçlamışlardır. Oturuma, ağırlıklı olarak kilise ve mezhep konusu damgasını vursa da, konu hakkında çözüm yolları aranmıştır. Oturumda, dönemin hükümet üyelerinin ve milletvekillerinin kararlılığı, meclis konuşmalarına açıkça yansımıştır.

Örneğin Kilise meselesi hakkında Priştine Milletvekili Hasan Bey,⁴⁸ bu konunun mutlaka çözülmesi gerektiğini belirterek, geçmişteki Osmanlı yönetimlerinin yaptığı gibi idare-i maslahat yerine, “siyasetsiz hükümet olmaz.” diyerek hükümetin kararlılığını ve sertlik yanlısı hareketlerin gösterilmesini istemektedir. Kilise meselesinin önceden olduğu gibi kanun ile değil, berat ile halledilmesi gerektiğini belirterek, yine bu şekilde çözülmesini istemektedir.⁴⁹

Görüşmelerde Bulgar asıllı milletvekilleri, geçmişteki suçların ağırlığı Bulgar çetelerinde olduğu için sürekli olayın kapatılması yönünde fikir beyan etmişlerdir. Rum milletvekilleri ise, geçmişin unutulamayacağını her fırsatta dile getirerek, Fatih döneminden beri Rumlara verilen beratların devam ettiğini, kilise veya mezhep meselesinin meclisin işi olmadığını dile getirmişlerdir. Bu meselenin İslam şeraitine göre, padişahın beratı ile çözüleceğini söylemişlerdir.

Selanik Milletvekili Yorgaki Artas Efendinin⁵⁰ ifadesine göre;⁵¹ kilise veya mezhep meselesi, “şart-ı vâkıf ve cevâz-ı şer’i fetevâsınca meşrûnun lehü kadîme ri’âyet ve i’tibâr olunur. Bu ise şeri’ât-ı celîle-i İslâmiyenin dahi evâmîr ve icâbâtı cümlesindedir.” (Şer’i hükümlerin uygun gördüğü şekliyle vakıf şartı gereğince ortaya konulan şartlara riayet edilir. Onlara itibar olunur. Bu ise İslamiyet’in açık ilkelerinden olan emirler gereğidir.) demektedir.

⁴⁷ MMZC, Devre 1, C 1, Birleşim 21. (İn’ikâd), (19 Kânun-ı sâni 1324) (1 Şubat 1909), s. 404-406.

⁴⁸ Hasan Bey, 1877’de Volçetrin’de dünyaya gelmiştir. Terakki Mektebinde ve özel okullarda okumuştur. Serbest çalışmıştır. 11 Kasım 1908’de 170 oy alarak Priştine’den mebus seçilmiştir. Güneş, s. 454.

⁴⁹ MMZC, Devre 1, C 1, Birleşim 22. (İn’ikâd), (21 Kânun-ı sâni 1324) (3 Şubat 1909), s. 434.

⁵⁰ Yorgaki Artas Efendi, 1856’da Yanya-Zagor’da dünyaya geldi. Kostaki Efendi’nin oğludur. Rum İdadisini bitirdi. Dâva vekilliği yaptı. 17 Kasım 1908’de 261 oy alarak Selanik’ten mebus seçildi. Meclis-i Memsân’da Emval-i gayrimenkule Encümeni Zabıt Kâtipliği yaptı. 16 Nisan 1910’da Ayan, Mebûsân ve Hükümet üyelerinin, bankaların ve benzeri imtiyazlı kuruluşların idare meclisi üyeliklerinde bulunmalarının yasaklanması, 25 Kasım 1911’de Manastır, Kosova ve İşkodra vilayetlerinde ilân edilen genel affın Selanik ve Yanya vilayetlerinde de uygulanmasını içeren kanun teklifleri hazırlamıştır. İkinci devrede İstanbul’dan mebus seçilmiştir. Güneş, s. 513.

⁵¹ MMZC, Devre 1, C 1, Birleşim, 22. (İn’ikâd), (21 Kânun-ı sâni 1324) (3 Şubat 1909), s. 436.

Artas Efendi, kilise meselesinin tartışılmaması gerektiğini savunarak, Meclis'e verilen önergede, konunun başlangıçta Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerindeki asayiş sorunu olduğunu söylemektedir. Ancak konunun mezhep, vicdan hürriyeti ve kilise meselesine getirildiğini savunmaktadır. Mezhep meselesinin meclisin görevi olmadığını savunarak burada çözülemeyeceğini belirtmiştir.

Vicdan hürriyetinin, asayişin düzgün işlediği zamanlarda geçerli olabileceğini savunan Artas Efendi, komitacılık ve çeteciliğin yoğun olarak yaşandığı yerlerde vicdan hürriyetinden söz edilemeyeceğini savunmaktadır. Aynı zamanda Artas Efendi, Dâhiliye Nâzırının ve bazı milletvekillerinin ifade ettikleri gibi "kilise meselesi çözümlerse, asayişin düzelecektir" ifadesine karşı çıkmıştır.

Meclis'te söz alan Ulah asıllı Milletvekili Filip Mişe Efendi⁵² ise, Yunan politikalarını eleştirerek, özellikle Rum asıllı milletvekilleri Trayan Nali ve Boşo Efendiyi Rum milliyetçiliği yapmakla suçlamıştır. Rumların, kiliseyi kullanarak, Ulahları Rumlaştırdığını savunmuştur. Hatta Rum terbiyesi görmüş bazı Ulahların Yunan çıkarları için çalıştığını vurgulamıştır.

Kilise meselesi konusunda Mişe, Meclise seslenerek açıkça kendilerinin Fener Rum patrikliğinin baskısından kurtarılmasını istemektedir. Herkesin mezhebini seçmekte özgür olmasını vurgulayan Mişe, geçmişte Rum Kilisesinin yıllarca Uahlara kendi dillerini konuşmalarına izin vermediklerini söylemektedir.⁵³

Rum ve Ulah milletvekillerinden sonra söz alan Üsküp Milletvekili Sait Efendi,⁵⁴ konuşmasında azınlık milletvekillerinin hissi konuştuklarını belirtmektedir. Sait Efendi, bu üç vilayetteki çıkan olayların nedenini Avrupa hükümetlerinin, Bulgar ve Yunan hükümetlerinin Osmanlıya karşı yürüttükleri siyasetin bir sonucu olarak görmektedir.

Komitacılık ve çetecilik hakkında detaylı bilgiler veren Sait Efendiye göre; 1894'te Cuma-ı bala ve Maliş bölgelerinde Bulgar çeteleri çıkmıştır. Çetelerin bastırılması için Üsküp'te, Alay Komutanı Hayrettin Bey görevlendirilmiştir. Bulgar çeteleri, 1895 yılında tekrar ayaklanmayı denedilerse de, başarılı olamamıştır.

Sait Bey'e göre; kilise meselesi, 1898 yılında ortaya çıkmıştır. Bölgedeki çete ve komitacılık faaliyetlerinin kilise ve mezhep sorunu ile ilgili olmadığını söyleyen Sait Bey,

⁵² Filip Mişe Efendi, 1871'de Kesriye'de dünyaya gelmiştir. Bükreş'te tıp eğitimi görmüştür. Doktorluk yaparken seçimlere katılmıştır. 22 Kasım 1908'de 38 oy ile Görice'den mebus seçilmiştir. İkinci devrede de mebusluk görevini sürdürmüştür. Güneş, s. 490.

⁵³ MMZC, Devre 1, C 1, Birleşim, 22. (İn'ikâd), (21 Kânun-ı sâni 1324) (3 Şubat 1909), s. 450.

⁵⁴ Said Efendi, 1877'de Üsküp'te dünyaya gelmiştir. Hoca İdris Efendi'nin oğludur. Medresede okumuştur. Özel öğretmenlik yaparken 24 Kasım 1908'de 173 oy alarak Üsküp'ten mebus seçilmiştir. Güneş, s. 467.

olayın tamamen milliyetçilik olduğunu dile getirmektedir. Aynı zamanda bölgenin Avrupa devletlerinin de yardımıyla Bulgaristan'a ilhakı olduğunu savunmaktadır.

Kilise meselesinin çözümü konusunda Sait Bey, bu konunun hükümetin görevi olmadığını söylemektedir. Meclisteki azınlık milletvekilleri ile dışarıdan mezhep temsilcilerinin katılımıyla müzakereler sonucunda çözümleneceğini dile getirmektedir.⁵⁵

Yukarıdaki tartışmalardan sonra konuyu özetlemek gerekirse, Meclis'te komitacılık, çetecilik ve diğer eşkıyalıkla ilgili Rumeli bölgesinden Rum, Bulgar, Ulah, Sırp ve Türk asıllı birçok milletvekili söz almıştır. Söz alan milletvekillerinin çoğu, konu hakkında tekrar edilen bilgiler vermişlerdir. Bununla birlikte özellikle gayrimüslim milletvekilleri Mmclis'te birbirine sataşarak, tehdit ederek kavga etmişlerdir. Bu tür tartışmaları ve tekrar edilen bilgileri, konumuz içerisinde yer vermedik.

Meclis'te, konunun çıkış nedenleri ve çözüm yolları ele alınmıştır. Örneğin çeteciliğin çıkış nedenleri hakkında Canik Milletvekili Abdullah Bey⁵⁶ ve bazı gayrimüslim milletvekillerinin Meclis'teki konuşmalarında ifade ettiği gibi çetecilik: dış etkenlerle beraber, bazı grupların özel çıkarlarından kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı çeteler, halkı sürekli korku içerisinde tutmuşlardır. Kendi taraftarlarını bir arada tutarak belli kiliseye bağlanmalarını istemişlerdir. Bunu zorla gerçekleştirmek amacıyla, fakir halka baskı yapmışlardır. Avrupa hükümetleri de, çıkarları doğrultusunda bunu tasvip etmişlerdir.⁵⁷

Çözüm olarak birçok milletvekilinin belirttiği gibi Kastamonu Milletvekili İsmail Mahir Efendi de,⁵⁸ adil kanunların çıkartılmasının gerekliliği üzerinde durmuştur. İsmail Mahir Efendi, bölgede uzun bir süre maarif müfettişliği yapmıştır. Meclis'teki konuşmasında eski yönetimi kötüleyerek, hükümetin sürekli vergi aldığını belirtmiştir. Bölge halkını iyi tanıyan İsmail Mahir Efendiye göre; halk fakirdir. Kim para verirse ona dönmektedir. Çeteciliğin önlenmesi için teklifi şudur: Kanunların iyi işletilmesi ve adaletli olunmasıdır.⁵⁹

⁵⁵ MMZC, Devre 1, C 1, Birleşim, 22. (İn'ikâd), (21 Kânun-ı sâni 1324) (3 Şubat 1909), s. 440-441.

⁵⁶ Abdullah Efendi, Mehmet Feyzullah Efendi'nin oğludur. 1861 de Avrathisar'da doğmuştur. Medresede ve Hukuk mektebinde okumuştur. Kosova Vilayeti Mahkeme-i Fevkalâde Reisliği yapmıştır. 2 Aralık 1908'de 123 oy alarak Canik'ten mebus seçildi. 23 Eylül 1909'da Temyiz Mahkemesine üye olmuştur. Güneş, s. 631.

⁵⁷ MMZC, Devre 1, C 1, Birleşim, 22. (İn'ikâd), (21 Kânun-ı sâni 1324) (3 Şubat 1909), s. 443.

⁵⁸ İsmail Mahir Efendi 1869'da Kastamonu'nun Araç kazasına bağlı Balcı karyesinde dünyaya geldi. Medrese eğitimi gördü. Kastamonu Öğretmen Okulunu bitirdi. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girdi. Meşrutiyetin yeniden ilanından sonra İstanbul Öğretmen Okulu Müdürlüğüne atandı. Seçimlere katıldı. 3 Kasım 1908'de 121 oy ile Kastamonu'dan mebus seçildi. İkinci ve üçüncü devrede de mebusluk görevini sürdürdü. 1916'da vefat etti. Güneş, s. 423.

⁵⁹ MMZC, Devre 1, C 1, Birleşim, 22. (İn'ikâd), (21 Kânun-ı sâni 1324) (3 Şubat 1909), s. 447; Bu konuda geniş bilgi için bk. Karen Barkey, *Eşkıyalar ve Devlet Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*, çev. Zeynep Altok, 2. Baskı, İstanbul, 2011, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 181.

d. Çıkarılan Kanunlar.

Meclis'teki bu görüşmelerden sonra bölgede çetecilik ve komitacılığın önlenmesi veya bölgede asayişin sağlanması konusunda birçok kanun teklifi verilmiştir. Verilen bu teklifler sonucunda 14 Mayıs 1909 tarihinde, "Serseri ve mazanne-i su-i eşhâs Hakkında Kanun" (Serseri ve sabıkalı kişiler hakkında kanun) çıkarılmıştır.⁶⁰

Şehirlerde serserilik ve potansiyel suçlar ile mücadele etmek için yukarıdaki hukuki düzenlemeler yapılırken, taşra veya kırsal kesimde ise, eşkıyalık ile ilgili farklı bir kanunun çıkarıldığını görmekteyiz. Bunlardan ilki, Rumeli vilayetlerinde eşkıyalığın ve kargaşalığın önlenmesi için çıkarılan geçici kanundur. "Rumeli Vilâyâtında Şekâvet ve Müfsidetin Men'i ve Mütecâsirlerinin Ta'kib ve Te'dibi Hakkında Kânun-ı muvakkat".⁶¹ Ekim 1909 tarihinde çıkarılan bu geçici kanun, kısa bir süre sonra bütün Osmanlı vilayetlerinde geçerli olacaktır. "Şekâvetin Men'i ve Mütecâsirlerinin Ta'kib ve Te'dibi Hakkında Kânun-ı muvakkat"⁶²

Rumeli Bölgesi'nde emniyeti ihlal eden, her türlü kargaşalık ve eşkıyalık olaylarının, bunları destekleyenlerinin takip ve cezalandırmaları, bu kanuna göre yapılacaktır. Buna göre; eşkıya takibi için, her vilayette seyyar jandarma taburları kurulacaktır. Bu taburlardaki subay ve askerlere, diğerlerinden farklı maaş ödenecektir. Bu taburlara gönüllü kişiler de alınabilecektir. Bunların özlük hakları, askeri personel gibi işleyecektir.⁶³

⁶⁰ "Serseri ve mazanne-i su-i eşhas Hakkında Kanun", Numara, 59, *Düstûr II, C 1, s. 169-173*. Kanunun birinci maddesine göre Serseri; Hiçbir geliri olmadığı ve çalışmaya kudreti olduğu hâlde, sebepsiz iki aydan beri hiçbir iş ile uğraşmayan, bu süre içinde iş bulmak için gayret sarf etmeyen, boş gezen kişilere denilmektedir. Zabıtaca tespit edilen bu tür kişiler, 24 saat içerisinde savcılığa teslim edilecektir. Kanunun dördüncü maddesi, dönemin şartlarına göre dikkat çekicidir. Mahkemece, serseriliği sabit görülen kişilerin cezası; kamu yararına olan işler, belediye veya genel işlerde iki aydan dört aya kadar istihdam edilmesidir. Eğer istihdamı mümkün olamıyor ise kişi, memleketine veya iş bulması ihtimal bulunan yerlere gönderilecektir. Verilen cezaların, temyizi de olmayacaktır. Bu tür kişilere, verilecek ücretler de kanunda yer almıştır. Ceza alan bu tür kişiler, cezalarını çekerken kaçır ise, sürgün veya hapis cezası ile cezalandırılacaktır. Kanun, potansiyel suçlu kişileri de şu şekilde tanımlamaktadır. Cinayet, hırsızlık, yankesicilik suçu işleyenler ve bunlara yataklık edenler, dolandırıcılık ve zorla tecavüze kalkışmak suçlarından biri ile iki defa mahkûm olmuş ve cezasını çekmiş olanlardan veya zabıta nezaretinde bulunanlardan zabıtaca şüpheli hal ve harekette bulunanlara potansiyel suçlu denilmektedir. Yukarıdaki tanımlanan potansiyel suçlu kişi, iki gün nezarete kalıp sorgulandıktan sonra, mahkemeye sevk edilirdi. Kişi, kendini savunmadığı ya da ispat edemediği takdirde sürgün edilecektir. Ya da bir yıla kadar hapis cezası alacaktır. Bu tür potansiyel suçlular, çocuk olursa (on beş yaşından küçük) birinci derecedeki akrabaları sorumlu tutulmuştur. Yabancı uyruklu ecnebi vatandaşı kişiler ise, cezasını çektikten sonra ülkesine gönderilecektir.

⁶¹ "Rumeli Vilâyâtında Şekâvet ve Müfsidetin Men'i ve Mütecâsirlerinin Ta'kib ve Te'dibi Hakkında Kânun-ı muvakkat", Numara 165, *Düstûr II, C 1, s. 757, ...*

⁶² "Şekâvetin Men'i ve Mütecâsirlerinin Ta'kib ve Te'dibi Hakkında Kânun-ı muvakkat", Numara: 168, *Düstûr II, C 1, s. 767...* ; Bu kanunun çıkarılması aşamasında Meclis'te yapılan tartışmalarda, bu tür kişilerin sopa ve kamçı ile cezalandırılması düşünülmüştür. Aynı şekilde on beş yaşından küçük olup, serseri olan çocukların cezalandırılması ile ilgili birçok görüşler ortaya atılmıştır. Bu tür kişilerin bir yandan ıslah etmek amacıyla okullarda eğitilmesi düşünülürken, diğer yandan ağır bir ceza ile cezalandırılması tartışılmıştır. *MMZC, C 1, 64*. İn'ikâd, 19 Nisan 1325 (2 Mayıs 1909) Oturumu, s. 151.

⁶³ Kanunla, Seyyar taburlara veya subaylarına büyük yetki verilmiştir. Subaylar, şüphe ettikleri yerleri her zaman ve izin almadan arayabileceklerdi. Hatta mahalli kuvvetlerden yardım alabilecekleri gibi halktan gönüllü de alabileceklerdi. Bu taburların başarılı subay ve askerleri ödüllendirilecekti. Yine bu kanunla eşkıyalığın fazla olduğu bölgelerde vilayet merkezlerinde araştırma komisyonu kurulacaktı. Komisyonunda, mülkiyeden, askeriyeden ve polisten birer kişi bulunacaktı. Jandarma komutanı ve polis müdürü komisyonun asli üyesidir. Komisyonun görevine baktığımızda, seyyar taburların teftişini yapmakla birlikte, esas görevi istihbarat akışını ve planlamasını sağlamaktır.

Jandarma ve eşkıya takibi ile ilgili kurulan özel taburlar, zaman içerisinde görevleri dışında kanunsuz işlere karışmışlardır. Bu durumu Aydın Milletvekili İsmail Sıtkı Bey,⁶⁴ Meclis'e taşımıştır. İsmail Sıtkı Bey'in Meclis'e verdiği takirde, Aydın Vilayetinde uzun zamandan beri eşkıya takibi ile görevli asker, jandarma ve gönüllü birliklerden oluşan müfrezelerin, bölge halkına zulüm yaptıklarını herkesçe bilindiğini söylemektedir. Hatta konu mahalli gazetelerin her günkü nüshalarında yer almıştır. Bu haberlere göre; adam öldürmek, kesmek ve dağa kaldırmak gibi işler yapılmaktadır. Zengin olduğu zannedilen ahali, soygunculardan kurtulmak amacıyla köylerden şehre göç etmişlerdir. Bu da üretim yapılmamasına neden olmuştur.⁶⁵

Bu kanunların Meclis'ten geçirilmesi sırasında birçok muhalefetle karşılaşmıştır. Buna tepkilerden biri Serfice Milletvekili Yorgo Boşo'dan gelmiştir. Boşo'ya göre; bu geçici kanun, meclisin açık olmadığı dönemde ve tartışılmadan çıkarılmıştır.⁶⁶

Bir yandan şehir ve kırsalda eşkıyalığa karşı güvenlik tedbirleri alınırken, diğer yandan Ağustos 1910'da silah üretimi ve kaçakçılığı ile ilgili bir takım yaptırımlar getirilmiştir.⁶⁷ Örneğin 1864 ve 1903 tarihli ceza kanununda yapılan değişiklik ve ilaveler ile Osmanlı topraklarında ruhsatsız mermi ve silah üretilmesi ve kaçakçılığının yapılması tamamen yasaklanmıştır. Bunları yapanlar hakkında para ve hapis cezası getirilmiştir.

Yine Eylül 1910 tarihinde çıkarılan bir irade-i seniyyede, Rumeli ve Aydın vilayetlerinde geçerli olan çetecilik ve eşkıyalığın önlenmesi ile ilgili kanunlara, padişahın emri ile sıkıyönetim kanununun da geçerli olması sağlanmıştır.⁶⁸

Ekim 1911'de ise suçun önlenmesi amacıyla ceza kanuna ek maddeler konulmuştur.⁶⁹ Çıkarılan bir irade-i seniyye'ye göre; açıkça isyana teşebbüs etmeye kalkmış ve başarılı olamamış kişilerin cezalandırılması düşünülmüştür. Bu tür kişilere de para ve hapis cezası verilmesi kararlaştırılmıştır.

Köylerin ve ana yolların güvenliği, jandarmaya aittir. Köy halkı tarafından ilave güvenlik istenirse bekçi şeklinde silahlı eleman verilir. Bu kanun, aynı zamanda köylerin muhtarları ve ihtiyar meclisi üyelerine de sorumluluk yüklemektedir. Bu kişiler, köylerinin güvenliğinden sorumludurlar. Kuvvetli ihbar mekanizmasını çalıştırmakla mükelleftirler. Yapmadıkları takdirde cezalandırmayı gerektirecek yaptırımlar getirilmektedir.

⁶⁴ İsmail Sıtkı Bey, 1864'te Tırnova'da dünyaya gelmiştir. İbrahim Bey'in oğludur. Rüştüye ve "Hususiye" de okumuştur. Avukatlık ve Gazetecilik yapmıştır. Aydın mebusu Süleyman Efendi istifa edince onun yerine yapılan ara seçimde (1 Haziran 1909'da) 60 oy alarak mebus seçilmiştir. Meclis-i Mebusan'da Dahiliye ve Layiha Encümeninde mazbata muharrirliği, beşinci şube reisliği, ikinci Arzuhal Encümeni Reisliği yapmıştır. Güneş, s. 268

⁶⁵ *MMZC*, C 1, 8. (İn'ikâd), 17 Teşrin-i evvel 1327 (30 Ekim 1911), s. 173, 174.

⁶⁶ *MMZC*, C 1, 13. (İn'ikâd), 28 Teşrin-i sâni 1325 Oturumu, (11 Aralık 1909), s. 244, 245.

⁶⁷ "Cezâ Kânununun 166. Maddesinin 23 Rebi'ü'l-âhir 1281 Târihli zeyl-i evveliyle 5 Şa'bân 1321 Târihli zeyl-i sânisini mu'addel kânun-ı muvakkat", Numara: 156, *Düstûr II*, C 2, s. 666, 667.

⁶⁸ "İdâre-i örfiye karamâmesine müzeyyel 7 Şa'bân 1328 Târihli Kânun-ı muvakkatin Çeteler ve Men'-i şekâvet Hakkında 12 ve 19 Ramazan 1327 Târihli Kânun-ı muvakkatlere Bedel Rumeli Vilâyâtıyla ve Aydın Vilâyetinde icrâ-yı tatbikine Dâ'ir İrâde-i seniyye", Numara: 170, *Düstûr II*, C 2, s. 746, 747.

⁶⁹ "... Maddesinin 3'nci Zeyli Ahkâmının Tatbiki İrâde-i seniyye", Numara: 200, *Düstûr II*, C 3, s. 735,736.

Kilise veya mezhep meselesi, bu dönemde çözüme kavuşturulamamıştır. Bilindiği gibi 1870 Yılında Bulgar Eksarhlığı, Fener Rum Patrikliğinden ayrılmıştı. Buna karşılık Fener Rum Patrikliği, 1872’de Bulgar Eksarhlığını aforoz etmişti. Bu durum, Bulgaristan’da komünist idare kurulanana kadar (1945) devam edecektir.⁷⁰ Konu, Bulgaristan’ın bağımsız olmasından sonra Osmanlı hükümetinin gündeminden düşmüştür.

Sonuç

19. Yüzyılın sonlarında sosyal ve ekonomik nedenlerden dolayı ortaya çıkan komitacılık ve çetecilik hareketleri, Balkanlarda millet ve mezhepsel olarak hareket eden grupların bölgede, çatışmalarını artırmıştır. Bu çatışmalar, II. Meşrutiyetin ilanı ile bir süre durmuştur. Bu süre içerisinde Meclis’te çözüm öneri ve yolları tartışılmıştır. Bu tartışmalara gayrimüslim milletvekillerinin önerileri ve kendi aralarındaki kavgaları damgasını vurmuştur. Meclise sunulan önergelere, dönemin Dâhiliye Nazırı, cevap vermiştir. Yine bununla birlikte, bölge Müslim ve Gayrimüslim milletvekilleri, olaylar hakkında Meclisi bilgilendirmişlerdir.

Balkanlarda komitacılık ve çetecilik hareketlerini, Bulgarlar başlatmıştır. Bu hareketlere, her devlet kendi açısından farklı yaklaşmıştır. Rusya ve Avusturya, yayılcı politikaları çerçevesinde Bulgar komita ve çetecilerini her fırsatta desteklemiştir. Avrupalı devletler ise, bölgedeki olayların nedenini Osmanlı yönetiminin baskıcı tutumuna bağlamıştır. Bundan dolayı da Bulgar Komita ve çetelerine dolaylı da olsa destek vermiştir. Yunanistan, mevcut Kilise ve okulların durumun devamından yana olduğundan dolayı, zaman zaman Osmanlı Hükümetleri ile ortak hareket etmiştir. Osmanlı yönetimi ise, komitacılık ve çeteciliğin nedenlerini başlangıçta dış güçlerin kışkırtması ve siyasi görürken, sonraları ekonomik sebepleri de dikkate almıştır. Bundan dolayı da bölgede birçok yatırım yapmıştır. Aynı zamanda devlet, bölgede yaşayan toplulukların yapısına göre ve bölgede çıkarı olan devletlerin politikalarına göre denge oluşturmaya çalışmıştır.

Bölgenin sorunları siyasi olmakla birlikte, daha çok ekonomik konular ön plana çıkmaktadır. Siyasi konu çerçevesinde baktığımızda, Bulgarlar, bağımsızlık yolunda kilise ve okul meselesini kullanmıştır. Ortodoks Mezhebine bağlı olan Bulgarlar, Rumların Kilise veya mezhep yoluyla kendilerinin ve diğer bölge halklarını Rumlaştırıldığını ileri sürerek, kendi kilise ve okullarını açmak istediklerini her fırsatta dile getirmişlerdir. Merkezi Osmanlı Hükümeti de, bu gruplar arasındaki ihtilafları kullanarak bölgede, denge kurmaya çalışmıştır. Bu çerçevede devlet, Meşrutiyete kadar mezhepler arası geçişleri yasaklamıştır. Bulgar

⁷⁰ Münir Yıldırım, “Günümüz Balkan Ortodoks Kiliselerine Genel Bir Bakış”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(1), Ocak-Haziran 2003, s. 229.

çetelerinin baskılarının artması sonucunda devlet, baskı gören köylere askeri karakollar açmıştır. Buna rağmen başarılı olamamıştır.

Meclis'te, konu hakkında Türk, Rum, Bulgar ve Ulah asıllı milletvekilleri sert tartışmalar yapmışlardır. Yapılan tartışmaları, üç ana başlık altında toplanmıştır.

-Eski ve yeni hükümetleri eleştiren konuşmalar. Bu eleştirilerde, hükümetler neden tedbir almadı? Sorusu sık sık sorgulanmıştır.

-Din ve mezhep meselesinden dolayı ortaya çıkan sorunlar.

-Rumeli'de görevli memurlar, niçin görevlerini yerine getirmedi? Bunlar niçin cezalandırılmadı?

Çözüm olarak birçok milletvekili adil kanunların çıkartılmasının gerekliliği üzerinde durmuştur. Aynı zamanda kanunların iyi işletilmesi ve adaletli olunması yönünde fikirler ortaya konulmuştur. Bununla birlikte devlet, bölge ile ilgili siyasi, ekonomik ve sosyal konularda af ve diğer kanunları çıkarmıştır. Devlet, bölgede her türlü yardım ve tedbiri alsa da, siyasi ve ekonomik yetersizliklerden dolayı başarılı olamayacaktır. Getirilen bu aflarla bölge, ayrıcalıklı bir konuma getirilmiştir. Getirilen ayrıcalıklı bu konum, fazla sürmeyecektir. Bölge halkları, sırayla bağımsızlıklarını ilan edeceklerdir.

Bu dönemde çıkarılan kanunların içeriğine ve kurulan teşkilatlara baktığımızda, yakın dönemlerde çıkarılan asayiş ve terörle ilgili çıkarılan kanunlarla ve teşkilatlarla birebir örtüşmektedir. Çıkarılan kanunların adil ve sağlıklı bir şekilde uygulandığını söylemek mümkün değildir. Kanunların uygulanmadığı ya da yanlış uygulanması ile ilgili dönemin yazılı basınında çok fazla haber bulunmaktadır. Kısaca bu dönemin terörle mücadele ve asayiş uygulamalarıyla ilgili anlayışı ile yakın dönem hükümetlerin uygulamaları genel anlamda örtüşmektedir.

Kaynaklar

- ADANIR, F. (1975). Makedonya Sorunu ve Dimitar Vlahof'un Anılarında II. Meşrutiyet. *Birikim*, 9.
- ADANIR, F. (2001). *Makedonya Sorunu Oluşumu ve 1908'e Kadar Gelişimi*. (çev. İhsan Catay). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- ALKAN, A. T. (1992). *II. Meşrutiyet Döneminde Ordu ve Siyaset*. Ankara: Cedit Matbaası.
- ALKAN, M. (2015). Hüseyin Hilmi Paşa'nın Rumeli Umumi Müfettişliği (1902-1908). *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Beşeri Bilimler Sayısı*, 13(1).
- AYDIN, M. (1989). Arşiv Belgeleriyle Makedonya'da Bulgar Çete Faaliyetleri. *Osmanlı Araştırmaları*, IX, 209-234
- AYDIN, M. (2015). Bükreş'te Komitacılık Faaliyetleri (1860-1916). *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XV/30, 5-52.

- BAĞÇECİ, Y. (2014). İngiltere Parlemonto Tutanaklarında 1876 Bulgar İsyanı. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 24, 211-235.
- BARKEY, K. (2011). *Eşkiyalar ve Devlet Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*. (çev. Zeynep Altok, 2. Baskı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- BOZKURT, G. (2015). II. Meşrutiyet Dönemi Meclis Zabıtlarında Gayri Müslim Osmanlı Mebuslarının “Makedonya Sorunu” Hakkında Görüşleri. *Yedinci Uluslararası Atatürk Kongresi 17-22 Kasım 2011/Üsküp-Manastır, Makedonya, C I*, Ankara, 85-106.
- ÇAĞ, G. (2014). Balkanlarda Ayrılıkçı Birlik: 19. Yüzyıl Sonunda Balkan – Ermeni Komitaları. *Yeni Türkiye*, 60.
- ÇANLI, M. (2011). Bulgar Trakya Komitesi (1918-1934). *Türk Dünyası İnceleme Dergisi XI/2*.
- ÇANLI, M. (2015). Balkanlarda Komitacılık, Çetecilik ve Siyasi Af (1908-1911). *Yeni Türkiye, Rumeli Balkanlar Özel Sayısı*, 68, 3218.
- DİKİCİ, A. (2010). Osmanlı Makedonya’sında Kurulan İlk Uluslararası Polis Barış Koruma Misyonu: Mürzsteg Reform Programı. *Karadeniz Araştırmaları*, 6(24).
- FEROZ, A. (1971). *İttihat ve Terakki (1908-1914)*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- GÖKBAYIR, S. (2012). Gizli Bir Cemiyetten İktidara: Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin 1908 Seçimleri Siyasi Programı. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1).
- GÖKBAYIR, S. (2013). Mektepler ve Kiliseler Kanunu Bağlamında İttihat ve Terakki Fırkasının Balkan Politikası. *Süleyman Demirel Üniversitesi Uluslararası Balkan Sempozyumu Bildirileri 5-7 Ekim 2012, Isparta*.
- GÜMÜŞSOY, E. (2008). II. Meşrutiyeti Hazırlayan Bir Merkez: Ohri. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18.
- GÜNEŞ, İ. (1997). *Türk Parlamento Tarihi Meşrutiyete Geçiş Süreci I-II. Meşrutiyet Dönemi (1839-1920)*, C 2. Ankara: TBMM Vakfı Yayınları.
- HACISALİHOĞLU, M. (2008). *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- İRTEM, S. K. (1999). *Osmanlı Devleti’nin Makedonya Meselesi: Balkanlar’ın Kördüğümü*. İstanbul: Temel Yayınları.
- KANSU, A. (2001). *1908 Devrimi*. İstanbul.
- KARABEKİR, K. (2014). *İttihat ve Terakki Cemiyeti (1896-1909)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- KAYAM, H. C. (2015). Makedonya’da Örgüt Liderliğinden İstanbul Büyükaada’da Sığınmacılığa: İvan (Vançe) Mihailof. *Yedinci Uluslararası Atatürk Kongresi 17-22 Kasım 2011/Üsküp-Manastır, Makedonya, C I*, Ankara, 581-604.
- KERİMOĞLU, H. T. (2014). İttihat ve Terakkinin Makedonya Politikası ve Çeteler Kanunu 1908-1912. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XIV/2.
- KIRMIZI, A. (2013). Balkanlar üzerinde Diplomasi Savaşı: Rumeli Islahatı, 1902-1908. *Türk Tarihinde Balkanlar, C 2*.
- NURDOĞAN, A. M. (2011). Bulgarların Osmanlı İmparatorluğu’ndan Ayrılma Sürecinde Kosova’daki Eğitim Faaliyetleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 11(3), 1479-1498.

- SAYGILI, H. (2013). 1903 Makedonya’ında reformlara tepkiler: Manastır Rus Konsolosu Aleksandır Rost Kovski’nin Katli. *Karadeniz Araştırmaları*, 39.
- SAYGILI, H. (2014). Hüseyin Hilmi Paşa’nın Rumeli Müfettişliği Döneminde (1902-1908) Rus Diplomatik Misyonlarıyla Bulgar Komitacılarının İlişkileri. *Gelişim SBD*, 1(2), 197-226.
- SAYGILI, H. (2015). Rumeli Müfettişliği Döneminde (1902-1908) Makedonya’da Yunan Komitacılığı ve Osmanlı Devleti. *Güvenlik Stratejileri*, Nisan 2015, 147-183.
- SEYFELİ, C. (2011). Osmanlı Devlet Salnamelerinde Bulgar Eksarhlığı ve Bulgar Katolikler (1847-1918). *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52(2).
- TODOROV, N. (1979). *Bulgaristan Tarihi*. İstanbul Öncü Kitabevi.
- TOKAY, G. (1996). *Makedonya Sorunu*. İstanbul.
- TUNAYA, T. Z. (1988). *Türkiye’de Siyasal Partiler*, C I. İstanbul.
- UZER, T. (1999). *Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- ÜNLÜ, M. (2010). II. Abdulhamid Döneminde Ulahlar. *Perspectives on Ottaman Studies Papers from the 18 th Symposium of the International Committee of Pre-Ottaman and Ottaman Studies (CIEPO)*, Berlin.
- YENİDÜNYA, S. (1999). *Balkanlarda Kilise Mücadeleleri (XIX. YY.-XX. YY.)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne.
- YILDIRIM, B. (2014). Balkan Savaşlarında Bulgar Ordusu ve Komitacıların Batı Trakya’daki Faaliyetleri. *History Studies*, 6(2).
- YILDIRIM, M. (2003). Günümüz Balkan Ortodoks Kiliselerine Genel Bir Bakış. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(1), 229.

Faydalanılan Kaynaklar

Meclis-i mebusan Zabıt Ceridesi, (I. Devre) C I

20. İnikad, 17 Kanun-ı sani 1324 (30 Ocak 1909) Oturumu

21. İnikad, 19 Kanun-ı sani 1324 (1 Şubat 1909) Oturumu

22. İnikad 21 Kanun-ı sani 1324 (3 Şubat 1909) Oturumu

64. İn’ikâd, 19 Nisan 1325 (2 Mayıs 1909) Oturumu

8. (İn’ikâd), 17 Teşrin-i evvel 1327 (30 Ekim 1911)

13. (İn’ikâd), 28 Teşrin-i sâni 1325 (11 Aralık 1909) oturumu

Düsturlar

Düstûr II Tertip, Cilt 1, Matbaa-ı Osmaniye, Dersaadet, 1329.

Düstûr II. Tertip, Cilt 2, Matbaa-ı Osmaniye, Dersaadet, 1330.

Düstûr II. Tertip, Cilt 3, Matbaa-ı Osmaniye, Dersaadet, 1330.